

Verslag 1 december 2020 @Zoom

UniversiteitsForum

*Hoe voorkomen we onethisch gebruik
van UvA-onderzoek door derden?*

Hoe voorkomen we onethisch gebruik van UvA-onderzoek door derden?

Binnen de universiteit is volop aandacht voor integriteit in wetenschappelijk onderzoek. Naast de vraag hoe te onderzoeken, bestaan echter ook de vragen wat en met wie? Voor deze vragen is doorgaans veel minder aandacht. Hoe om te gaan met partners die mensenrechten schenden? Wat als goedbedoeld onderzoek voor immorele doeleinden wordt misbruikt? Is de onderzoeker op een bepaalde manier verantwoordelijk voor wat er met onderzoeksresultaten wordt gedaan? Steeds meer universiteiten maken beleid op dit gebied, waaronder ook de UvA. De timing voor een sessie van het UniversiteitsForum had niet beter gekund.

Op 1 december ging het UniversiteitsForum in gesprek over vier vragen die aansluiten bij deze uitdagingen:

1

Behouden wetenschappers en de universiteit een verantwoordelijkheid over de kennis die zij genereren, ook na verloop van tijd?

2

Zouden we als universiteit verder moeten gaan in de morele eisen die we aan het ontwikkelen en gebruiken van kennis stellen dan de wettelijke vereisten?

3

Moet wetenschap gericht zijn op het verbeteren van de wereld?

4

Bij wie ligt de verantwoordelijkheid om te bepalen of ethische bezwaren van een samenwerking met een derde partij wel of niet te groot zijn?

Gast sprekers

Inge Lerouge

Inge Lerouge is hoofd Wetenschappelijke Integriteit en Ethiek aan de KU Leuven. In Leuven zijn ze al een stap verder met het maken van beleid op dit thema. Inge vertelde hierover op het UniversiteitsForum als inspiratiebron voor ons eigen beleid. De verantwoordelijkheid ligt in Leuven in eerste plaats bij de onderzoeker, die daarin wel uitgebreid wordt ondersteund. Dat gebeurt onder andere via een speciaal stroomschema. Onder van het stroomschema is het afwegen van verschillende factoren, zoals wie de eindgebruiker is en of het een gevoelig onderwerp betreft. Bij twijfels dient de onderzoeker naar de ethische commissie te gaan, die een bindend advies uitbrengt. Ondanks dat de verantwoordelijkheid in eerste plaats bij de individuele onderzoeker ligt, trekt de KU Leuven ook harde grenzen. Zo wordt er bijvoorbeeld geen onderzoek gedaan naar offensieve wapensystemen. Samenwerkingen met defensie worden niet a priori uitgesloten, maar de prioriteit gaat altijd uit naar civiele toepassingen.

Niek Brunsveld

Niek Brunsveld is beleidsmedewerker bij de afdeling Academische Zaken van de UvA. Naast een schets van de achterliggende problematiek ging Niek dieper in op wat er nu binnen de UvA gebeurt op dit gebied. Daarbij stond hij stil bij welke uitdagingen overwonnen moeten worden en deed hij voorstellen voor eventuele leidende principes die als basis kunnen dienen voor later beleid. Volgens Niek zijn er al verschillende regelingen tegen de meest extreme gevallen, zoals de mogelijkheid dat onderzoek voor militaire doeleinden wordt ingezet, maar ontbreekt er nog beleid voor de gevallen in het grijze gebied. De UvA moet zich afvragen of ze verder wil gaan dan het wettelijke vereiste en op basis van welke waarden dan kan worden afgewogen wanneer een specifieke onderzoekssamenwerking wel of niet verantwoord is.

Behouden wetenschappers en de universiteit een verantwoordelijkheid over de kennis die zij genereren, ook na verloop van tijd?

En hebben ze dus ook de verantwoordelijkheid om te voorkomen dat hun resultaten door derden onethisch gebruikt worden?

Bijvoorbeeld: als een onderzoeker verslaving onderzoekt in opdracht van de GGD, draagt de onderzoeker dan de verantwoordelijkheid om te voorkomen dat resultaten later kunnen worden misbruikt door bijvoorbeeld de tabaksindustrie?

Als wetenschapper kun je via onderzoek een grote impact hebben op de wereld, zowel in positieve als negatieve zin. Het is nadrukkelijk de verantwoordelijkheid van de onderzoeker om stil te staan bij die impact, voor zover deze van tevoren te overzien is. Naarmate de Technology Readiness Level hoger ligt, heeft men meer overzicht over de mogelijke impact van onderzoek en daarmee een grotere verantwoordelijkheid om daarin waakzaam te zijn. Niet alles is toelaatbaar. Als universiteit zullen we harde grenzen moeten stellen voor onderzoeksonderwerpen en partners waar de immorele aard door niemand betwist wordt. Het voorkomen dat onderzoek wordt ingezet voor de ontwikkeling van wapens (Dual Use) is daar een goed voorbeeld van. Een speciale ethische commissie van experts zou dergelijke harde grenzen moeten opstellen, die eventueel ook verder kunnen gaan dan het wettelijk minimum. Het is echter niet wenselijk om daarnaast nog extra beperkingen op te leggen aan de onderzoeker. Waar de morele juistheid van een samenwerking of onderzoeksproject een onderwerp van discussie is, zou de keuze altijd bij de individuele onderzoeker moeten blijven. Zelfcensuur in onderzoek moeten we zien te voorkomen.

Verder kunnen we de vraag van verantwoordelijkheid niet los zien van de praktische vragen. Hoe kan een onderzoeker verantwoordelijk zijn voor eventueel immoreel gebruik van zijn of haar onderzoek als de betreffende onderzoeker geen middelen heeft om dit te controleren? Er zijn twee mogelijkheden op dit vlak die het waard zijn om verder te verkennen. Allereerst zou een onderzoeker kunnen besluiten om

naast de publicatie niet ook nog de data vrij toegankelijk te maken, om zo een stukje controle te behouden. Dit zou moeten worden meegenomen in de discussies rondom Open Access. De tweede optie is om als onderzoeker actie te ondernemen, wanneer er gegronde zorgen bestaan, om autoriteiten te waarschuwen en voor te lichten die wél de mogelijkheid hebben om te handhaven. Een fictief voorbeeld is dat als een onderzoeker een nieuwe techniek ontwikkelt voor gezichtsherkenning, dat de onderzoeker dit dan ook gelijk deelt met de autoriteit persoonsgegevens.

- ▶ **We moeten harde grenzen trekken als organisatie, maar daarbinnen moet de onderzoeker vooral zo vrij mogelijk zijn.**
- ▶ **De onderzoeker is verantwoordelijk in zoverre de impact van tevoren te overzien is en hij of zij op een bepaalde manier daar controle over heeft.**

Zouden we als universiteit verder moeten gaan in de morele eisen die we aan het ontwikkelen en gebruiken van kennis stellen dan de wettelijke vereisten?

Stel dat de overheid verzoekt om mee te werken aan de ontwikkeling van een corona-app met tracking-software en dergelijke. Gaan we dan akkoord zolang aan de wettelijke eisen is voldaan, of gaan we dan niet akkoord vanwege eigen verder gaande ethische bezwaren?

Er is slechts beperkte behoefte om verder te gaan dan de wettelijke vereisten. Als de UvA zou besluiten om dit wel te doen, dan kan dat erin resulteren dat er twee tegenstrijdige dingen van onderzoekers wordt verwacht. Aan de ene bestaat namelijk al de druk om Open Access te publiceren, maar daar zou dan een andere druk bijkomen om juist wél de controle te houden over wat er wel of niet met het onderzoek door derden gedaan zou mogen worden. De UvA zou tussen die twee belangen een balans moeten vinden. Er moeten duidelijke kaders komen waarbinnen de onderzoeker zelf kan afwegen of een bepaald onderzoek of onderzoekssamenwerking verantwoord is. Een ethische commissie kan adviseren, waarbij overwogen zou moeten worden of het niet verstandig is om een dergelijke commissie ad hoc en discipline-specifiek op te roepen voor het behandelen van een ingewikkelde casus.

- ▶ Onderzoekers kunnen in een spagaat belanden tussen Open Access en het voorkomen van immoreel gebruik van hun onderzoek.
- ▶ Overweeg om met ad hoc discipline-specifieke ethische commissies te werken bij een ingewikkelde casus.
- ▶ Verder moet de verantwoordelijkheid zoveel mogelijk bij de individuele wetenschapper liggen.

Moet wetenschap gericht zijn op het verbeteren van de wereld?

Verdiens onderzoek met een duidelijk positieve impact op de wereld buiten de academie altijd prioriteit in financiering boven onderzoek zonder concrete link met de samenleving of het milieu?

Kennis leidt bijna per definitie al tot een betere wereld; een wereld die we beter begrijpen. Het lijkt misschien alsof er vragen zijn die we ons niet zouden moeten willen stellen, bijvoorbeeld over IQ en ras, maar het is juist op dat soort terreinen dat de wetenschap een belangrijke rol kan vervullen in het ontcrachten van vooroordelen. Het is terecht dat maatschappelijk belang wordt meegewogen in de onderzoeksagenda, maar we moeten het vooral niet te belangrijk laten worden. Vooral voor fundamenteel onderzoek is immers erg lastig te overzien wat precies de maatschappelijk impact is op de lange termijn. Academische nieuwsgierigheid, los van nut, is en blijft onze belangrijkste drijfveer. Negatieve impact is onwenselijk, maar nooit helemaal te voorkomen, zeker niet als straks Open Access veel gebruikelijker wordt.

- ▶ **Betrek de discussies rondom Open Access ook bij dit beleidsthema.**
- ▶ **We moeten vooral niet een te grote rol geven aan het maatschappelijke belang, omdat de impact van onderzoek moeilijk helemaal te overzien is.**
- ▶ **Academische nieuwsgierigheid gaat voor maatschappelijk nut.**

Bij wie ligt de verantwoordelijkheid om te bepalen of ethische bezwaren van een samenwerking met een derde partij wel of niet te groot zijn?

- Hoe zou een eventuele speciale ethische commissie voor dit doel eruit kunnen zien? Zijn er nog andere manieren denkbaar waarop de UvA haar onderzoekers hierin kan ondersteunen?
- Hoe voorkom je dat wanneer een onderzoeker bij een twijfelgeval besluit om niet samen te werken, vervolgens een collega wel akkoord gaat? Hoe voorkom je dat onderzoekers tegenover elkaar worden uitgespeeld?
- Mogen er verschillen bestaan in ethische standaarden tussen verschillende afdelingen van de UvA?

De verantwoordelijkheid om af te wegen of morele bezwaren tegen een bepaald onderzoek of onderzoekssamenwerking moet primair bij de direct betrokken wetenschapper(s) en hun leidinggevenden liggen. Daarin zouden zij echter niet alleen moeten staan. Zodra blijkt dat er enige onenigheid of twijfel bestaat of iets wel of niet moreel verantwoord is, moet er de mogelijkheid zijn om een ethische review te laten uitvoeren door een speciaal daarvoor opgerichte commissie. Het uitgangspunt is ondersteunen, niet controleren.

Bij het vormgeven van een dergelijke commissie zijn er verschillende factoren om rekening mee te houden. Allereerst moet een dergelijke commissie flexibel en snel inzetbaar zijn. Timing is erg belangrijk bij nieuwe onderzoeksprojecten en al helemaal wanneer externe financiering een centrale rol speelt. Een bureaucratische bottleneck moeten we voorkomen. Verder moet er in de samenstelling een balans gevonden worden tussen expertise in het betreffende vakgebied en onpartijdigheid. Enige afstand tot het onderzoek in kwestie is een must, maar dat geldt ook voor expertise in het betreffende onderzoeksgebied.

Ten slotte moet worden gelet op de 'eerlijkheid' van een dergelijke commissie. Door bijvoorbeeld UvA-studenten en afvaardiging van andere universiteiten op te nemen in de commissie, kan worden voorkomen dat morele principes verwateren wanneer de financiële belangen zwaar wegen. Een concrete suggestie is om in VSNU-verband te onderzoeken of het mogelijk is om op roterende basis wetenschappers 'uit te wisselen' voor in de ethische commissies. Omdat de commissies via hun afwegingen keuzes maken die de morele uitgangspunten van de UvA reflecteren, is het belangrijk dat er sprake is van enige democratische controle op deze commissies. Via de personele samenstelling kan dat het beste worden gerealiseerd.

- ▶ Onderzoekers en hun directe leidinggevendenden zijn primair verantwoordelijk, maar zouden in de twijfelachtige gevallen niet alleen moeten staan.
- ▶ Ethische review-commissies kunnen dat probleem oplossen, maar het uitgangspunt moet blijven 'ondersteunen, niet controleren'.
- ▶ De commissies moeten geen bureaucratische bottleneck worden.
- ▶ Zorg dat ze voldoende afstand hebben om onpartijdig te kunnen zijn. Het betrekken van studenten en medewerkers van andere instellingen kan daarbij helpen.
- ▶ De commissies zouden gevoelig moeten zijn voor democratische controle.

Vragen? Neem dan contact op met secretaris
Roeland Voorbergen
universiteitsforum-bb@uva.nl